

Pieldner Judit

A HAZATALÁLÁS KÖREI

- Balla Zsófia: Más ünnepek¹ -

Balla Zsófia új kötetének megjelenése ünnepi pillanat a kortárs magyar költészetben. Ünneppé teszi a rá való várakozás, a várakozás idejét pedig ciklikussá az immár másodszori hét év, amely a korábbi, *A nyár barlangja* című kötetét is megelőzte. A várakozás adventi ideje erősíti az ünnep átélését.

Amint a cím is jelzi, az ünnep az egyik téma – az egyik ciklus címe is ez, *Más ünnepek* –, amit a versek körbejárnak, szorosan kapcsolódva Balla Zsófia másik nagy témájához, a haza kérdésköréhez. *Képeslap* című, ciklusnyitó verse így kezdődik: „*Ez más tél. Más ünnepek. Másfajta illatok / hűtik a mély fagyot.*” Majd Kolozsvár képei sorjáznak, felvillanó, minden érzékre ható pillanatképekben: „*A Sétatér fáin bunda hó, mellbe harapó / a tél kékes szaga. A Vlegyásza felől / szállongó fény, a boldogság erős / sejtelme: ünnep jön.*” A képeslapba beleíródik a távolság, a képeslap egy mása a valóságnak, más valóság, amit az emlékezés kamerája rögzít. A képek személyessé, bensőséggé teszik a felidézett helyet, a máshonnan oda való visszavágyásban benne van az elringató nosztalgia – „*Kolozsvár énekel*” –, de ott van ugyanakkor az elválasztottság tudata, a tény, hogy *itt* és *ott* másak az ünnepek, más a szín, más az illat, mást tapint a kéz, másként lebben a szél. A következő vers ugyanebből a ciklusból, melynek címe *Kolozsvár*, már kijózanító tudatossággal fogalmazza meg a kötet – ha lehet ilyenről beszélni költészet és versek esetében – „tézisét”: azt, hogy „*Nincs hová, soha, visszatérni.*” A visszavágyás, a nosztalgia, amelynek hatalmába kerül az, aki magát nem ott tudja, ahol lennie kellene, hamis képet fest, hiszen maga a visszavágyott hely is megváltozott már, idegenné vált, nemcsak a térben van máshol, hanem időben is tovasodródott. A visszatérés így lehetetlen: „*Itt járok benne, minden ismerős. / De senki és semmi nem azonos / magával, csak az elmállott jelennel, / jövővel, más világgal.*” Ez már nem az a város, nem lehet az, hiszen hol van „*Kuncz, Dsida,*

1 Balla Zsófia: *Más ünnepek*. Budapest, 2016, Kalligram.

Kós, Karácsony, Járosi, / Janovics, Szabédi, Haynal, s ki még! / Hová lettek? Kivé?” A sorolt nagyok tették Kolozsvárt azzá, ami volt egykoron, a kultúra otthonává, ma hiányuk rajzolja a város térképét: „*A hiányzó-kért miért / a jelenlévő, miért az élő felel?*” A vers egyrészt az idegenné vált otthonról/hazáról tanúskodik, amelynek alaptapasztalata az értékvesztettség, a hiány, másrészt pedig az elveszett haza a versben jelenítődik meg, *itt* létesül újra, és *itt* válnak újra létezővé, felvállalt múlttá az erdélyi magyar kultúra letűnt, de meghatározó alakjai. Így válik tanúsággá a vers, és tagozódik a nagy Kolozsvár-művek sorába.

A múlt rendszer hazafias költészete árnyékában az oly sokszor és oly sokféleképpen kisajátított *hazáról* írni kimondottan merész vállalkozás. Balla Zsófia költészetét végigkíséri a haza motívuma, azonban nem üres frázisként, nem zászlóra tűzött jelszóként – ennél mi sem állna távolabb Balla Zsófia szellemiségétől –, hanem egy újra és újra átgondolt, újabb és újabb képekbe rendeződő személyes, mélyen bensőséges viszonyként. „*Nem lettem pesti, csak egy itt-lakó / kolozsvári*” – ezzel a vallomással indítja *Nem lettem pesti* című versét. A szó legmélyebb értelmében hazává nem formálható Budapest és a térben időben idegenné kérgesedett Kolozsvár ívében a kétségek, a gyötrődés, az átmeneti megnyugvások, a rezignáció, az immár megmásíthatatlan *közöttiség* tapasztalatának adnak hangot a versek – mint olyan tapasztalatnak, amelyben sokan osztoznak a költővel, akik az *itthon* és az *otthon* kettősében vívódnak kétségeikkel. „*Két otthon kevesebb mint egy*” – mondja Balla Zsófia a *Más ünnepek* című kötetnek a Kolozsvári Televízió magyar adásában elhangzott bemutatójában. Ugyanott fogalmazza meg: „Az ember bárhová kerül, azt képviseli, ahonnan elindul” – ebben a tartásban teljesedik ki a haza fogalma, amely nem valamely külső térben, hanem odabent keresendő, az elveszített családtagok emlékében, a deportált és elpusztított, így soha nem ismert nagyszülők felidézett képében, a gyermekkor, a szülők emlékezetében, a hajdanvolt tárgyi és természeti környezetben, a követett értékekben, mindabban, ami belülről hordozható – így válhat akár a svájci Zug „*összecsukható, / kis tábori hazá*”-vá *Az óriási hárs* című, Zugban írott verseket tartalmazó ciklus, egyben a kötet záróversében (*Kis zugi hadjárat* avagy *Feldzug*). „Aki külföldre megy, az új helyen is afelé igyekszik, aki otthon volt, aki ő maga. *Az lesz, aki volt*. Ez léte folytonosságának garanciája” – írja a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémián 2015-ben elhang-

zott, *A vers hazája* című székfoglaló előadásában.² A hazakeresés kimozdul Budapest–Kolozsvár zárt rendszeréből, relativizálódik, a térbeli meghatározottságoknál az időbeli meghatározottság válik talán még fontosabbá, a múlt, amibe az identitás gyökerei nyúlnak, kirángathatatlanul. Mi több, a múlt túlnő a személyes emlékezet dimenzióján, és a kulturális emlékezet távlatában egyetemes ívűvé tágul – kihelyeződik a csillagok alá. Ahogyan például a bibliai momentumokat idéző *Hazatalálás* című versben: „*József Egyiptomban, Mária Betlehemben: / úgy maradtunk meg mi is: mások kenyéréen. / Ott sírok a ránk szakadó tömegben. // Ma kik vagyunk itt, Te meg én? // Ki más országba mész, lepje hó álmodat, / hintsed be nyomodat. / A Föld, a föld minket is befogad.*”

A személyes múlt, a szülőföld távolról nem bizonyulnak szűkös kereknek, hiszen ezen vonatkozásokban is nem kevesebbel, mint étellel és halállal vet számot a költő. „A jó költészet, a magas költészet mindig életről és halálról szól” – mondja Balla Zsófia a már említett televíziós beszélgetésben. És nem is kell többről szólnia, hiszen nem szólhat többről, csak kevesebbről. Képek villannak, a nagyanya halálának víziója ég a tudatba kitörölhetetlenül: „*Amíg csak élek, gerincemig nézel. / Amíg csak élek, mindig fájni fogsz. / Testes batyun ülsz. Meztelen mozogsz / előre. A viasz tömbjét feszítő / fény fog fullasztani, kigyó áramlatok. / Haláloed kiszökődös sok mázsás árny közül.*” (*Nagyanyám ovális keretben*).

Ahogyan Kányádi Sándor írja *Sárga kankalin* című versében: „*Fekete pohárban / sárga kankalin. // Sokasodnak / halottaim*” – úgy „*gyűlnek, egyre gyűlnek*” a halottak, akikre egy-egy gyászversben emlékezik Balla Zsófia. Az „alkalmi” költészetből a létre való egyetemes reflexióvá táguló gyászverseket egyszerre hatja át a fájdalom és a lázadás, ezekben a versekben a tét a végső, ami adatik az író embernek: a kimondhatatlan kimondása, az elfogadhatatlan szavakba öntése. A *Hiányok kertje* című ciklusban egymás mellett szerepelnek, egymást ellenpontosza-erősítve, *Látom a földről* cím alatt, az Esterházy Péter 50. születésnapjára (*Az élet delén*), betegségére (*Hogy gyógyíthatatlan*) és halálára (*Elégia*) írott versek. „*Jössz, mész, most még itt vagy / és már nem vagy itt*” – olvassuk a közbülső darabban, nincs ennél „egyszerűbb”, egyben nyugtalanítóbb megfogalmazása a halállal való szembenézés kíméletlenségének. „*Hogy itt voltál – magas eget adott*” – írja az *Elégiában*;

2 Balla Zsófia: *A vers hazája*. *Székelyföld*, XIX. évf., 7. sz., 51–75. 71.

megint csak, talán nincs ennél pontosabb és tiszteletadóbb megfogalmazása annak, hogy mit jelenthet egy ember, egy barát, egy kivételes személyiség, amit Esterházy Péter jelentett nemcsak az író társ, hanem az egyetemes magyar kultúra számára.

A magas eget érezzük Balla Zsófia befelé táguló univerzumában is, a kultúrába vetett feltétlen hitet és bizalmat, az erkölcsi tartást, „a mindenséggel mérd magad” József Attila-i étoszát. Ahogyan a konkrét élethelyzet elrugaszkozik a szűkebb meghatározottságoktól, a kialudt lámpák között a sötétben elérni kívánt kolostor-kaputól, és a „csilló öröklét” tágabb mezeje felé, felfelé fordul a tekintet *A szünet csodája* című versben: „*Nem mélyből, hanem az égből kiált, / hogy harsány, folt lámpáink mögött mindig ott van / a csilló öröklét. Együtt süvít a csillagokkal. / Régi nyarak remegnek ezer csillagjegyén. / S mi vakon lépegetünk a nálunk nagyobbban. // Van olyan ég, melyben otthon vagyunk.*” Ez az egyetemes otthon épül a haza partikulárisabb fogalma fölé, ami a létet el tudja emelni a földtől, a testtől a metafizikai, a transzcendens felé, ami értelmet adhat az emberi létnek. A test és a világegyetem egymásra vetítésének képeiben a kedvelt nagy költőelőd, József Attila hatását érezhetjük, mintha ő fogná Balla Zsófia ceruzáját a *Földi éjszakák* című versben: „*A testem világegyetem, minden szabott napban újrakél, / több égítést kering benne, s napok közt sűrű éj, / sűrű fény, a tudat hasadékain átüt a szabály, / a természeti törvényen a szabálytalan szenvedély.*” Ahogyan Rilke, a másik nagy kedvenc „fogását” vélhetjük tettenérni a következő sorokban, amelyek az élés imperatívuszát fogalmazzák meg: „*Nincs nagyobb esély az örömrre: élj. / Nincs más esély az igazságra: élj. / Élj, akkor is, ha már nem érdemes.*” (Végtelen sorok). Rainer Maria Rilke, Babits Mihály, József Attila, Pilinszky János, Nemes Nagy Ágnes, Kányádi Sándor – és aki szintén nagy hatással volt látás- és képalkotási módjára –, Wislawa Szymborska a legnagyobbak, akikhez igazodik Balla Zsófia magas költészete, akiket „bújtat” soraiban, előhív rájátszásaiban, akikhez méri magát, egyetemes értékekre törekedve, kompromisszumot nem ismerve a mesterségben.

Ciklusokba rendeződve, illetve a ciklusokon átívelően további témák a kötetben az álom (*Az álom tükrei*), az öregedő test (*A szép fegyverkovácsné levele*), az Istennel való viszony (*Glossza a tízparancsolathoz*) – az Istennel való perlekedésnek nagy hagyománya van a magyar irodalomban –, az utazás (*Vonatok*), az elesettekkel való szolidaritás

(*Metró, aluljáró*), a társ (*Két időnk*), a szeretet (*Sietni kell*). A mesteriséghez a formai bravúr is hozzátartozik. A kötetben a verstípusok nagy változatossága lelhető fel, a szabadversektől a kötött formáig, a nagy eszmélet-versektől (*Földi éjszakák*) a képeslap-versekig, pillanatképekig (*Képeslap, Pillanatképek*), a daltól (*Asszonydalok*), tánctól (*A bohóc táncai*) a glosszáig (*Glossza a tízparancsolathoz*), elégiáig (*Elégia*). A zene nemcsak a megverselt táncok ütemében, a zenei műfajokban való gondolkodásban, illetve a konkrét zeneművekre, hangszerekre való utalásokban van jelen, hanem a kötetkompozíció, a nagy egész összhangzatában, polifón struktúrájában, az idő visszatérő képeiben, a témák-motívumok egymásra felelgetésében, a nézőpontok, a komoly, derűs, humoros, (ön)ironikus hangnemek váltakozásában, a felvillanó, sokszor bizarr, disszonáns, minden érzékszervre ható képek ritmusában. A „*fortidő*”, a múlt, jelen és jövő képei acélgolyókként ütköznek egymáshoz, a képek együtt mozgatják a konkrétat és az elvontat a tárgyias intellektuális örökség szellemében, a nagy gondolati futamok, az emberi létre, az elmúlásra, az ember közösség- és univerzumbeli helyére való reflexiók erőteljes képekben sűrűsödnek. Együtt gördül az érzéki kép és az intellektuális belátás: „*Éjjél csörren s az embert túlra tolja / egy vas krumpliprés, fakó évszakokba*” (*Téli átkelés*). Metaforái szédítően pontosak: „*Néma szellőrózsák vagyunk az űr / hullámverése alján*” (*Földi éjszakák*).

Visszatérve a kiindulóponthoz, Balla Zsófia kötete ünnep – nem kultikus, hanem igazi belső ünnep, intellektuális és esztétikai élményt rejtő, megrendítő és felemelő, betöltött idő.



Kiadó tér 3. (100x170 cm, olaj, vászon, 2009)